

Проф. др Дарко Т. ДИМОВСКИ¹
Правни факултет Универзитета у Нишу

ДОИ: 10.5937/bezbednost2503101D

УДК: 347.85:343.9

Прегледни научни рад

Примљен: 16. 6. 2025. године

Датум прихватања: 24. 11. 2025. године

Криминологија свемирског простора – феномен једне утопије или реалност апсурда²

Апстракт: На почетку рада аутори дају приказ најзначајнијих активности у склопу освајања свемира од стране најмоћнијих држава света. Након тога, посебна пажња је посвећена истраживању појмовног одређења криминологије свемирског простора (*space criminology*), при чему је указано на разлику између тог појма и појма *defensible space criminology* како не би дошло до њиховог преклапања. У наредном делу рада аутори наводе примере противправних понашања извршених у свемиру како би илустрировали потребу решавања правних проблема. Тиме читаоце уводе у следећи део рада, о могућим местима извршења кривичних дела у свемиру и истраживањима надлежности за посматрање у решавању кривичних ствари. У закључку аутори истичу да је криминологија свемирског простора тренутно утопија, али да реалност назови апсурда њеног утемељења и посматрања недозвољених понашања ипак постоји.

Кључне речи: *space criminology*, кривична дела, надлежности, утопија, реалност.

¹ darko@prafak.ni.ac.rs, ORCID 0000-0001-5068-3338

² Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-137/2025-03/ 200120 од 4. 2. 2025. Према Агенди за одрживи развој 2030 (A/RES/71/313), овај документ је повезан са циљем одрживог развоја број 16 – промовисати мирна и инклузивна друштва за одрживи развој, обезбедити приступ правди за све и изградити ефикасне, одговорне и инклузивне институције на свим нивоима.

Увод

Људско поимање порекла свемира има дугу историју, а посматрање неба и веровање у дејство натприродних сила на небу и ка Земљи донекле је ублажено настојањима научника да објашњавања из физике буду та која ће превладати митове. Према прихваћеном становишту, свемир је настао пре око 13,8 милијарди година. У оквиру теорије о Великом праску (*Big Bang*) настанак свемира се објашњава експлозијом веома мале и густе тачке у којој су били концентрисани простор, материја и енергија.³ Осим људске фасцинације свемиром у сазнајном смислу, временом се појавило и питање престижа најмоћнијих држава света, попут Русије, САД и Кине, у њиховом освајању свемирског простора.

Када је Совјетски Савез 1957. године лансирао сателит под називом Спутњик 1 (*Спутник-1*)⁴, сан је претворен у реалност – човек је почео да верује да је само питање времена када ће се отиснути у свемир. Пас Лајка (*Лайка*) лансиран је у свемир те исте године сателитом Спутњик 2 (*Спутњик-2*) (Bartels, Wall, 2022), а совјетски космонаут Јуриј Гагарин (*Юрий Гагарин*) постао је први човек који је летео у свемир. Он је 12. априла 1961. године направио један круг око Земље у летелици Восток 1 (Nedeljnik, 2024). Амерички председник Џон Кенеди (*John Kennedy*) у свом говору одржаном 12. септембра 1962. године на стадиону Универзитета Рајс (*Rice University*), прокламовао је да је циљ Сједињених Америчких Држава да до 1970. године слете на Месец.⁵ Тако је НАСА (*National Aeronautics and Space Administration – NASA*) у оквиру мисије Аполо 11 (*Apollo 11*) слетела на Месец 20. јула 1969. Године. Тада су се Нил Армстронг (*Neil Armstrong*) и Баз Олдрин (*Buzz Aldrin*) искрцали из своје летелице на

³ Више о томе: Mesarec, L., *The Big Bang Theory*, Proceedings of 6th Socratic Lectures 2021.

⁴ *Sputnik 1*, NASA Space Science Data Coordinated Archive NSSDCA/COSPAR ID: 1957-001B, <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/nmc/spacecraft/display.action?id=1957-001B>, доступан 27. 4. 2025.

⁵ *John F. Kennedy (JFK) Moon Speech Transcript: "We Choose to Go to the Moon"*, <https://www.rev.com/transcripts/john-f-kennedy-jfk-moon-speech-transcript-we-choose-to-go-to-the-moon>, доступан 28. 4. 2025.

површину Месеца, при чему је Нил Армстронг изговорио реченицу: „Ово је мали корак за човека, али велики за човечанство”.⁶

Совјетски Савез је 20. фебруара 1986. године лансирао свемирску станицу названу Мир, што је омогућило дуготрајне боравке посада у свемирском простору и спровођење научних експеримената у микрогравитационом окружењу. Иако је 2001. године расхођена због застарелости (Telegraf, 2021), присуство астронаута је настављено боравком у Међународној свемирској станици (*International Space Station – ISS*), која је направљена у међувремену.⁷ Истовремено, водеће светске свемирске агенције прокламовале су мисију слетања људске посаде на Марс након 2030. године.

Поред Сједињених Америчких Држава и Руске Федерације, у трку ка овом циљу укључила и Народна Република Кина. Истовремено Илон Маск (*Elon Musk*), један од најбогатијих људи на свету, планира да овај подухват изведе знатно раније, што у научним круговима изазива скепсу. (BBC NEWS на српском, 2025)

Боравком људи у свемиру ствара се просторни и временски оквир за појаву неких постојећих или нових облика недозвољеног понашања, што доводи до неопходности уочавања правних празнина и предлога за поновно нормирање института из области науке кривичног права, попут: надлежности за поступање, садржаја инкриминација, просторног и временског важења законодавства, примарности кривичноправне заштите и сл. Овај рад за предмет има указивање на појам криминологије свемира, односно бар на почетне, кључне тачке његовог одређења. Циљеви рада јесу да научна и стручна јавност фокус пажње преусмери на базична питања једне нове поддисциплине у криминологији, а то су: међународноправни оквир регулисања људског понашања у свемиру, противправност понашања у свемиру, спорност питања у смислу временског и просторног утврђивања узрочно-последичних веза између поступака и последица предузетих радњи. Посредни циљ рада јесте

⁶ July 20, 1969: *One Giant Leap For Mankind*, NASA, Jul 20, 2019, <https://www.nasa.gov/history/july-20-1969-one-giant-leap-for-mankind/>, доступан 28. 4. 2025.

⁷ International Space Station <https://www.nasa.gov/international-space-station/>, доступан 6. 6. 2025.

да се побуди пажња криминолога, који заступају различите теоријске концепте узрочности у криминологији, да истражују ову тему и пишу о њој, за почетак на основу постојеће литературе, како би указали на основну нит која би се могла одредити као недозвољено понашање у свемирском простору или у вези са свемиром. У раду је примењен основни криминолошки метод посматрања појаве.

Појмовно одређење свемирске криминологије

Одређивање појма криминологије свемирског простора (*space criminology*) изазива контроверзе услед тога што се мали број криминолога до сада бавио овом темом. Ипак, криминологија свемирског простора може се одредити као део криминологије посвећен проучавању криминалитета, полицијског деловања, безбедности и правде у свемиру.⁸ Другим речима, криминологија свемирског простора односи се на проучавање феноменолошких и етиолошких карактеристика криминалитета извршеног у свемиру. Како до сада није извршено успешно слетање са људском посадом на другу планету, то питање је за сада само теоријско, као феномен једне утопије или реалност апсурда. Ипак, према замислима, за десетак година се очекује слетање људске посаде на Марс, па се питање недозвољеног понашања на планети Марс поставља као дилема која спада у домен криминологије свемирског простора. Однос између кривичног права, грађанског права и међународног права, као и између научних дисциплина у оквиру ових грана права, односно нормирање односа у области ове три гране права, треба прво да понуди одговор на питање суверенитета над Месецом и другим небеским телима и из тог суверенитета проистеклих надлежности за поступање овлашћених државних/планетарних органа. Још увек постоји правна празнина у начину нормирања бројних питања о приликама вршења кривичних дела или других недозвољених понашања на неком другом небеском телу осим Земље, освојеном од стране људи. Те правне празнине до сада нису биле предмет посматрања криминологије свемирског простора.

⁸ Према: Our Story, <https://www.spacecriminology.net/about>, доступан 28. 4. 2025.

Како не би дошло до појмовног поистовећивања са једном другом криминологијом која се на енглеском језику такође означава са *space criminology*, треба истаћи да је архитекта Оскар Њуман (*Oscar Newman*) 1972. године у својој књизи *Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design* представио идеју да је конструкцијом животне средине могуће утицати на обим криминалитета. Њуман је заступао став да ће доћи до смањења обима криминалитета, због: 1) повећања територијалног понашања одређених грађана у виду одбране одређене територије и надзора над њом, 2) коришћења простора, што резултира друштвеном кохезијом и способношћу да се интервенише и 3) одвраћања потенцијалних криминалаца од вршења кривичних дела јер знају да су одређени простори под надзором грађана. Само присуство грађана на одређеном простору који се сматра одбрањивим доводи до тога да криминалци избегавају вршење кривичних дела, јер постоји могућност да неко од грађана спречи извршење кривичног дела или постане очевидац (Димовски et al., 2015: 424). Стога се, ради разграничења ова два појма, криминологија свемирског простора означава са *space criminology*, а криминологија одбрањивог простора са *defensible space criminology*. На тај начин ће се извршити јасна диференцијација ове две криминолошке дисциплине. Случајност језичког одређења на енглеском језику уједно указује и на применљивост концепта одбрањивог простора и на простор свемира, као природног људског окружења.

Међународноправни оквир понашања у свемиру

Међународна заједница је донела низ споразума који се односе на понашање у свемиру. Након што је Совјетски Савез лансирао Спутњик 1, у оквиру Уједињених нација основана је 1958. године Канцеларија Уједињених нација за питања свемира (*United Nations Office for Outer Space Affairs – UNOOSA*). Главни циљ њеног постојања јесте промовисање међународне сарадње у мирољубивом коришћењу и истраживању свемира, као и у примени науке о свемиру и технологије за одрживи економски и друштвени развој.⁹

⁹ United Nations Office for Outer Space Affairs, <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/index.html>, доступан 29. 4. 2025.

Генерална скупштина Уједињених нација донела је Споразум о принципима који регулишу активност држава у истраживању и коришћењу свемира, укључујући Месец и друга небеска тела (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*), познат под називом Споразум о свемиру (*Outer Space Treaty*). Потписивање овог документа уприличено је јануара 1967. године у Вашингтону, Москви и у Лондону. Овим споразумом је постављена основа за међународно право свемира, при чему су промовисани следећи принципи: истраживање и коришћење свемира вршиће се у корист и у интересу свих земаља и биће домен целог човечанства; свемир је слободан за истраживање и коришћење од стране свих држава; свемир није предмет националног присвајања путем захтева за суверенитет, путем коришћења или окупације, или на било који други начин; државе не смеју постављати нуклеарно оружје или друго оружје за масовно уништење у орбиту или на небеска тела, нити га смеју постављати у свемир на било који други начин; Месец и друга небеска тела користе се искључиво у мирнодопске сврхе; астронаути се сматрају изасланицима човечанства; државе су одговорне за националне свемирске активности, без обзира да ли их спроводе владине или невладине организације; државе су одговорне за штету коју проузрокују њихови објекти у свемиру и државе избегавају штетну контаминацију свемира и небеских тела.¹⁰

Већ наредне године, Скупштина УН је извршила допуну овог документа доношењем Споразума о спасавању астронаута, повратку астронаута и враћању објеката лансираних у свемир (*Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space*), који је познат и под називом Споразум о спасавању (*Rescue Agreement*). Споразумом су прописане обавезе везане за спасавање астронаута, њихов повратак и повратак објеката из свемира. Уједно је превиђено да држава која спасава астронауте не наплаћује трошкове спасавања. Њиме је извршено

¹⁰ *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*, United Nations Office for Outer Space Affairs <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>, доступан 29. 4. 2025.

проширење хуманитарне димензије међународног права свемира, чиме се промовишу међународна солидарност и помоћ у ванредним ситуацијама у свемиру. На тај начин подржана је сарадња између држава ради реализације будућих међународних мисија у свемиру, јер у тренутку када је Споразум донет није реализована ниједна од мисија освајања Месеца, Марса или дубоког свемира. Ипак, постоје одређени недостаци, који се отелотворују у недовољно прецизним обавезама, слабој примени (јер није било случајева на које би се те одредбе примениле), као и у томе да Споразум не обухвата астронауте који у свемир путују о свом трошку (Lyall, Larsen, 2018: 113–130).

Скупштина УН је 29. новембра 1971. године донела Конвенцију о међународној одговорности за штету коју проузрокују објекти у свемиру (*Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects*), чиме је проширено дејство члана 7 Споразума о свемиру. У овој конвенцији детаљно су разрађена сва питања у случају штете проузроковане активностима у свемиру. Тако је, између осталог, прописана апсолутна одговорност државе која је лансирала објект у свемир у случају да тај објект проузрокује штету на површини Земље или у атмосфери.¹¹ Овај члан је посебно споменут јер је примењен у случају пада совјетског сателита Космос 954 на територију Канаде 1978. године. Услед овог инцидента, Совјетски Савез је исплатио Канади одштету у износу од три милиона америчких долара. (Al Jazeera, 2018)

Споразум о активностима држава на Месецу и другим небеским телима (*Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies*) усвојила је Скупштина УН 5. Децембра 1979. године. У јавности је познат под називом Споразум о Месецу (*Moon Agreement*). Битно је напоменути да га водеће светске силе у истраживању свемира, попут САД, Русије и Кине, никада нису потписале.¹² Разлог за то је чињеница да су у том споразуму Месец и

¹¹ Више видети: Hill Zafren, D., *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects: Analysis and Background Data*, U.S. Government Printing Office, Michigan, 1972, pp. 23–47.

¹² 2. *Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies*, New York, 5 December 1979 https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=XXIV-2&chapter=24&clang=_en, доступан 4. 5. 2025.

друга небеска тела означени као заједничко наслеђе човечанства. То значи, како је прописано чланом 11 Споразума о Месецу, да сваки бенефит који се оствари рударењем на Месецу или другим небеским телима треба да буде подједнако подељен свим нацијама, па се тиме у пракси обесхрабрује приватно улагање у рударење на Месецу и другим небеским телима. (Khatri, 2025: 35–36) Ипак, неке државе, попут Сједињених Америчких Држава, усвојиле су законе којима се грађанима омогућава да поседују било који ресурс који открију на астероидима. Иако се Закон о конкурентности комерцијалних лансирања у свемир (*Commercial Space Launch Competitiveness Act*)¹³ не односи на стицање права својине на Месецу, није немогуће да се у будућности норма промени, тако да грађани САД имају могућност да стекну својину на ресурсе на Месецу.¹⁴ Ипак, треба истаћи да Закон у члану 403 наглашава да Сједињене Америчке Државе овим актом не стичу суверенитет нити ексклузивна права над било којим небеским телом. Слично решење има и Луксембург. Наиме, у Закону од 20. јула 2017. о истраживању и коришћењу ресурса из свемира (*Loi du 20 juillet 2017 sur l'exploration et l'utilisation des ressources de l'espace*)¹⁵ прописано је право власништва над ресурсима нађеним у свемиру.

Противправна дела извршена у свемиру

Иако делује скоро незамисливо, реалност апсурда чињенично потврђује да су у свемиру већ извршена нека противправна дела. Први инцидент везује се за совјетског космонаута Германа Титова. Наиме, он је у августу 1961. године, током лета на свемирском броду Восток 2, без претходне дозволе надређених заспао и спавао дуже

¹³ H.R.2262 – U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act 114th, Congress (2015–2016) <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>, доступан 5. 5. 2025.

¹⁴ Parkinson, Dž., BBC (Prevela i priredila N. Bogetić), *Svemir i zemaljski zakoni: Kome Mjesec zapravo pripada?*, <https://www.vijesti.me/svijet/globus/20465/svemir-i-zemaljski-zakoni-kome-mjesec-zapravo-pripada>, доступан 5. 5. 2025.

¹⁵ *Loi du 20 juillet 2017 sur l'exploration et l'utilisation des ressources de l'espace*, <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2017/07/20/a674/jo>, доступан 5. 5. 2025.

него што је прописано. Ипак, непланирано спавање космонаута није утицало на безбедност мисије, јер је она успешно завршена.¹⁶

Слична ситуација се догодила током мисије Меркур-Атлас 9 (*Mercury-Atlas 9*) 1963. године, када је астронаут НАСА Гордон Купер (*Gordon Cooper*), суочен са тешкоћама приликом покушаја аутоматског приземљења, без претходне дозволе контроле лета преузео ручну контролу и успешно слетео недалеко од планираног места за слетање. У конкретном случају је дошло до кршења протокола, јер је било предвиђено аутоматско приземљење, али Гордон Купер није кажњен, већ је његов дело оцењено као херојско.¹⁷

За време мисије Аполо 7 (*Apollo 7*) током 1968. године астронаути Волтер Шира (*Walter Schirra*), Дон Ајзли (*Donn Eisele*) и Волтер Канингем (*Walter Cunningham*) сукобили су се са контролом лета. До сукоба је дошло услед промрзлина, напорног распореда и незадовољства одређеним инструкцијама контроле лета, што је резултирало тиме да су астронаути одбили да емитују ТВ пренос, као и да ставе кациге за време приземљења. Без обзира што овај инцидент надлежни органи нису оквалификовали као противправно понашање, сва тројица су суспендовани. Уједно, НАСА је била приморана да промени психолошку припрему и уведе побољшања у погледу комуникације са астронаутима. (Clemente, 2024)

Интересантно је споменути ситуацију током мисије ISS-42/43. Наиме, услед сукоба између Украјине и Руске Федерације 2014. године, дошло је до наглог погоршања односа руских и америчких астронаута на Међународној свемирској станици. У конкретном случају није дошло до физичког сукоба, али су контакти сведени на

¹⁶ *What Was The First Crime In Space? The Stories Of Space Criminals*, Orbital Today, <https://orbitaltoday.com/2025/01/23/what-was-the-first-crime-in-space-the-stories-of-space-criminals/>, доступан 29. 4. 2025.

¹⁷ *Cooper Maneuvers to a Bullseye Landing with Manual Control as Automatic Fails; 'I'm in Fine Shape', He Says After 22 Orbits; Dramatic Return Astronaut was Aloft over 34 Hours – Aided by Glenn by Richard Witkin Special to the New York Times Cooper Steers to Bullseye Landing by Manual Control as Automatic System Fails. Astronaut Makes dramatic return Aloft More Than 24 Hours on 22-Orbit Trip –Aided by Glenn on Re-entry*, The New York Times, <https://www.nytimes.com/1963/05/17/archives/cooper-maneuvers-to-a-bullseye-landing-with-manual-control-as.html>, доступан 30. 4. 2025.

минимум, што је био очигледан показатељ да дешавања на Земљи могу итекако утицати на одређење ситуације у свемиру, без обзира на удаљеност космонаута од дешавања на Земљи. (Orbital Today, 2025)

Ен Маклејн (*Anne McClain*) је астронауткиња коју је 2013. године НАСА изабрала за једну свемирску мисију која је трајала дуже од двеста дана.¹⁸ Ипак, она је оптужена да је током боравка на Међународној свемирској станици илегално приступила банковном рачуну своје супруге Самер Ворден (*Summer Worden*). Поступак се завршио ослобађајућом пресудом јер је утврђено да је њена супруга Самер Ворден изнела лажне оптужбе, за које је потом и одговарала пред федералним властима. У току трајања кривичног поступка против Маклејнове, она је изјавила да је приступила банковном рачуну своје супруге док је била на шестомесечној мисији на Међународној свемирској станици, при чему јој је Ворденова претходно дала податке за пријављивање на рачун. Како дозвола није била опозвана у време када је Маклејнова два пута приступала рачуну, надлежни суд је сматрао да нема елемената извршења кривичног дела. Стога је на крају поступак поведен против Ворденове. (Zdanowicz, 2020)

Ниједан од наведених примера противправног понашања током боравка у свемиру, или у вези са обављањем мисија у свемиру, није као епилог имао теже последице. Неки од примера, како је то на крају и доказано на суду, нису имали карактер противправног понашања.

Могуће локације извршења кривичних дела у свемиру и питање надлежности

Даља експанзија људи у свемиру неминовно ће допринети повећавању броја места на којима се могу извршити кривична дела. Једна од првих прилика за извршење кривичног дела у свемиру јесу свемирске станице које круже око планете Земље. Наиме, тренутно постоји неколико свемирских станица са људским посадама, што

¹⁸ McClain Anne C., *NASA Astronaut and U.S. Army Colonel*, <https://www.nasa.gov/people/anne-mcclain/>, доступан 1. 5. 2025.

знатно повећава шансе за извршење неког облика криминалитета насиља или имовинског криминалитета. Специфични услови боравка могу, без обзира на претходну обуку, довести да тога да мала размирица прерасте у физички сукоб са озбиљним последицама.

Уједно, место извршења кривичног дела у свемиру могу бити свемирске станице које круже око Месеца. (Aboawf, Suresh, 2023) Иако тренутно не постоје такве свемирске станице, НАСА у сарадњи са Европском свемирском агенцијом (*European Space Agency – ESA*), Јапанском свемирском агенцијом (*Japan Aerospace Exploration Agency – JAXA*), Канадском свемирском агенцијом (*Canadian Space Agency – CSA*) и другим партнерима планира спровођење пројекта Лунарни пролаз (*Lunar Gateway*). (Amazouz, 2025) С тим у вези, поставља се питање надлежности судова у случају да кривично дело буде извршено на свемирским станицама које круже око планете Земље. Наиме, уколико се ради о свемирској станици у власништву једне државе, одговор је једноставан. Чланом 8 Споразума о свемиру прописано је да држава регистрације има јурисдикцију и контролу над објектом у свемиру који је регистровала. У том случају су за суђење у кривичним стварима надлежни судови земље која је регистровала свемирску станицу. Ипак, у пракси је врло вероватно да је свемирска станица резултат међусобне сарадње више држава или више међународних свемирских агенција, што усложњава питање надлежности. Таква ситуација у реалности већ постоји у погледу Међународне свемирске станице, јер је она резултат заједничког рада неколико држава. Чланом 5 Споразума о Међународној свемирској станици (*International Space Station Intergovernmental Agreement – IGA*),¹⁹ потписаног 29. јануара 1998. године између петнаест држава партнера, предвиђено је да сваки партнер задржава јурисдикцију и контролу над елементима које региструје и над особљем у или на свемирској станици које чине његови држављани. Власници Међународне свемирске станице – Сједињене Америчке Државе, Руска Феде-

¹⁹ *Agreement Among the Government of Canada, Governments of Member States of the European Space Agency, the Government of Japan, the Government of the Russian Federation, and the Government of the United States of America, Concerning Cooperation on the Civil International Space Station*, https://aerospace.org/sites/default/files/policy_archives/Space%20Station%20Intergovernmental%20Agreement%20Jan98.pdf, доступан 2. 5. 2025.

рација, Јапан, Канада и европски партнери – правно су одговорни за одговарајуће елементе које обезбеђују, при чему се европске државе третирају као један хомогени ентитет. Међутим, могуће је да било која од европских држава прошири своје националне законе и прописе на европске елементе, опрему и особље. У случају сукоба надлежности, примењују се правила прописана на међународном и националном нивоу.²⁰

Такође, овим документом је разјашњен потенцијални сукоб надлежности у кривичним стварима. Тако је чланом 22 Споразума о Међународној свемирској станици прописано да се кривична надлежност одређује према држављанству починиоца. Исто тако, у случају који укључује недолично понашање у орбити које (а) утиче на живот или безбедност држављанина друге државе партнера или (б) се дешава на лету друге државе партнера, односно узрокује штету елементу лета друге државе партнера, држава партнер чији је наводни починилац држављанин ће се, на захтев било које погођене државе партнера, консултовати са том државом у вези са интересима њихових тужилаштва. У наставку поменутог члана предвиђено је да држава партнер погођена таквим поступцима може, након таквих консултација, вршити кривичну надлежност над наводним починиоцем под одређеним условом. Тако у року од деведесет дана од датума таквих консултација, или у другом року који се може обострано договорити, погођена држава партнер може имати кривичну надлежност у случају да се држава партнер чији је наводни починилац држављанин сагласи с таквим вршењем кривичне надлежности, или не пружи гаранције да ће случај покренути пред својим надлежним органима ради кривичног гоњења. Приликом доношења овог споразума водило се рачуна и о питању екстрадиције. Наиме, ако држава партнер која условљава екстрадицију постојањем уговора прими захтев за екстрадицију од друге државе партнера са којом нема уговор о екстрадицији, она може по свом избору сматрати овај споразум правним основом за

²⁰ *International Space Station legal framework*, The European Space Agency, https://www.esa.int/Science_Exploration/Human_and_Robotic_Exploration/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework, доступан 2. 5. 2025.

екстрадицију у вези са наводним недоличним понашањем у орбити, при чему се екстрадиција спроводи у складу са законима замољене државе партнера. Исто тако, прописана је међусобна правна помоћ. С тим у вези, свака држава партнер ће, у складу са својим националним законима и прописима, пружити осталим партнерима правну помоћ у вези са наводним недоличним понашањем у орбити.

До извршења кривичних дела може доћи током пута у свемир. Реалност је таква да су путовања у свемир омогућена и особама које имају довољно финансијских средстава да плате путовање. Тако је, на пример, Денис Тито (*Dennis Tito*) 28. априла 2001. постао први свемирски туриста. Он је провео седам дана на Међународној свемирској станици. Лет га је коштао двадесет милиона америчких долара. (Street, 2021) Након њега је још неколико десетина богатих људи боравило у свемиру или на Међународној свемирској станици. (Li, 2025) С разлогом се поставља питање да ли би током даљег развоја свемирског туризма било могуће да појединац или организована група угрози безбедност летелице и путника зарад остваривања својих циљева. Тада би се питања надлежности, као и у претходним сличним ситуацијама, решавала тако да се могу применити норме којима се регулише надлежност у погледу расветљавања и решавања кривичних ствари.

Даље освајање космоса нужно захтева организовање дугих експедиција. Посебни услови могу узроковати бројне психичке тешкоће, што усложњава безбедност свих чланова посаде. Зато је неопходно предвидети превентивне мере, као и службу за подршку која би благовременом реакцијом спречила теже последице. Исто тако, до вршења кривичних дела или других недозвољених понашања може доћи на привременим базама на Месецу или другом небеском телу. То значи да би била могућа примена сличних метода превенције и подршке као код дуготрајних мисија.

Посебна ситуација се односи на случајеве расветљења и решења кривичних дела у трајним насеобинама на Месецу или другим небеским телима. Насеобину би највероватније чинили људи различитих националности, што усложњава питања кривичне одговорности и надлежности органа за утврђивање те одговорно-

сти. У таквим ситуацијама би било потребно да се државе претходно договоре о примени одређеног нормативног оквира, или да се за насеобину донесе засебни оквир поступања од стране надлежног органа. Хипотетичка ситуација би била да Сједињене Америчке Државе изграде објекат, а да у том објекту кинески држављанин изврши кривично дело убиства над мексичким држављанином. У том случају би се могле применити одредбе које се односе на успостављање надлежности кинеског суда сходно члану 22 Споразума о Међународној свемирској станици. Ипак, треба истаћи да се овде ради о правној празнини, јер ниједан међународни документ није предвидео овакву ситуацију. Могла би се применити само аналогија. С друге стране, могуће је да до извршења кривичног дела дође на јавном простору трајне насеобине, што би довело до тога да се питање надлежности не може решити ни применом аналогије. Стога, временом ће вероватније трајне насеобине добити сопствено кривично законодавство у којем би се решило питање надлежности.

На основу наведених места на којима је могуће извршити кривична дела јасно је да су неке потенцијалне ситуације решене, а да неке нису, јер за њима тренутно нема потребе. Ипак, убрзани развитак свемирске индустрије на Земљи, са јасно постављеним циљевима даљег освајања свемира, неминовно ће поставити питање надлежности кривичног законодавства. До разрешења свих потенцијалних ситуација мора доћи пре него што се даље освајање свемира настави.

Спорне ситуације у свемиру

Поред питања надлежности, у реалности су могуће и друге спорне ситуације. Кључни члан посаде, као што је на пример пилот, може извршити кривично дело док је на привременим или трајним базама на неком небеском телу. Одређивање притвора или поступак његовог санкционисања може животно угрозити остале чланове групе. То указује на неопходност решавања различитих питања, почев од оног чему дати предност у условима угрожености опстанка групе. На пример, да ли кључном члану групе, ако

је извршио недозвољено понашање, треба ублажити прописану кривичну санкцију тако да он својим радом надокнади штету, и то у интересу мисије? Извршење тешког кривичног дела изазива додатне дилеме, пре свега због обавезе одређивања притвора из унапред утврђених основа (Aboawf, Suresh, 2023), па се поставља питање ко би био задужен за спровођење притвора у случају новооснованих малобројних колонија. И ова околност мора бити унапред прописана, пре евентуалног оснивања колоније, у циљу доследне примене начела легалитета.

Из тога јасно произилази неколико препорука које би биле важне за опстанак и успешно функционисање привремених или трајних база на неком небеском телу. Прва препорука је да се питање важења кривичног законодавства реши пре поласка на пут и оснивање свемирске базе. Неки од међународних докумената могу се применити у одређеним ситуацијама, али животне околности могу бити знатно компликованије од потенцијалних случајева који су нормирани досадашњим решењима. Чланови базе могу бити особе различитих националности, па је потребно сагласје више држава, или да међународна организација попут Уједињених нација донесе одговарајући нормативни оквир.²¹

Ипак, у пракси је могуће и да новооснована свемирска колонија у неком тренутку прогласи аутономију у односу на матичну земљу (ако је колонију основала једна држава), слично проглашењу рата за независност британских колонија у Северној Америци. У том случају се може очекивати да будућа власт донесе сопствено законодавство.

Наредна препорука се отелотворује у томе да међу члановима базе треба да постоји лице са довољно правног знања како би могло да зна какве законске опције постоје у случају извршења неког кривичног дела. Поред тога, поставља се питање извршења кривичне санкције. За сваку од кривичних санкција може бити спо-

²¹ Размишљања могу ићи и даље – на пример, питање оснивања мировних мисија за разрешење конфликтних ситуација на свемирским станицама, или на Земљи, а у вези са догађајима на свемирским станицама које су основале различите државе. Видети: Никола Станковић, Злочини над особљем мировних мисија током њиховог развоја, *Безбедност*, 1/2024, стр. 135–158. DOI: 10.5937/bezbednost2401135S

рно на који ће начин бити извршена, а то се нарочито односи на затворску казну. Извршење затворске казне подразумева неколико нужних претпоставки, јасно назначених у уџбеничкој литератури из области пенологије. Једна од њих је постојање одговарајућег особља које ће привести осуђеника на извршење уколико се то лице не одазове добровољно налогу за извршење казне. Важно је и постојање пријемног одељења у казним установама, службе за третман, службе за обезбеђење, службе за обуку и упошљавање, службе за здравствену заштиту и службе за опште послове. Одсуство пријемног одељења или једне од ових служби онемогућило би остваривање успешне реинтеграције осуђених у друштво. Тиме би се затворска казна свела на пуко затварање осуђеника, што би представљало цивилизацијски корак уназад од неколико стотина година.²² Ипак, уверења смо да би оснивање свемирске колоније представљало ванредно велики напор за људе послате у ту мисију и да би они били стављени у врло неповољну позицију јер би морали да спроводе извршење затворске казне у периоду када је ангажовање сваког члана круцијално за успостављање самоодрживе колоније. Стога за чланове посаде морају бити послати високо квалификовани људи вођени моралним начелима, али и другим психичким особинама које одговарају учешћу у тако сложеним мисијама.

Закључак

Криминологија свемирског простора, иако тек у повоју, привлачи пажњу прегалаца научне мисли. Толико тога је још увек непознато. Без обзира што су поједине државе најавиле амбициозне планове у погледу даљег освајања свемира, вероватније је да до тога неће скоро доћи, услед бројних политичких и економских изазова у свету. Исто тако, треба се осврнути и на сам наслов рада – да ли је

²² У овим околностима може се поставити као неопходно вршење процене ризика од рецидивизма, посебно у случају извршења тежих кривичних дела. Видети: Вера Петровић, Међупосматрачка поузданост инструмента за процену ризика од рецидивизма код високоризичних осуђених, *Безбедност*, 3/2023, стр. 65–81. DOI: 10.5937/bezbednost2303046P

криминологија свемирског простора утопија или стварност? У овом тренутку, она је можда пре утопијски приказ „матрикс” погледа на свет, али с обзиром на тренутни развој цивилизације, та утопија ће неприметно прерасти у стварност препуну нерешених тешкоћа међу људима. Начела легалитета и легитимитета опстаће све док постоји људски род, као неумитни стубови његовог опстанка. Будућа поколења криминолога биће у ситуацији да врше емпиријска истраживања која ће имати за циљ утврђивање специфичних феноменолошких и етиолошких карактеристика криминалитета и других облика недозвољених понашања извршених у свемиру. На тај начин је могуће дати одговор на питање да ли ће се криминалитет извршен у свемиру разликовати од кривичних дела која нас данас окружују. Вероватно не, јер ће га вршити људи, без обзира на место тренутног боравка.

Литература

1. 2. *Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies* (1979), https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXIV-2&chapter=24&clang=_en, доступан 4. 5. 2025.
2. 10 činjenica o čuvenoj svemirskoj stanici „Mir”: Projekat koji je prijateljio Amere i Ruse (2021). *Telegraf*, <https://www.telegraf.rs/hi-tech/zanimljivosti-hi-tech/3319415-svemirska-stanica-mir>, доступан 28. 4. 2025.
3. Aboawf, S., Suresh S. (2023). *Crime in Space*, *Ox Jornal*, <https://www.oxjournal.org/crime-in-space/>, доступан 7. 6. 2025.
4. *Agreement Among the Government of Canada, Governments of Member States of the European Space Agency, the Government of Japan, the Government of the Russian Federation, and the Government of the United States of America, Concerning Cooperation on the Civil International Space Station*, https://aerospace.org/sites/default/files/policy_archives/Space%20Station%20Intergovernmental%20Agreement%20Jan98.pdf, доступан 2. 5. 2025.

5. Amazouz, L. (2025). *NASA's Artemis Program Takes a Big Leap With the Gateway Lunar Space Station, NASA's Artemis Gateway is one step closer to reality, marking a major milestone in humanity's return to the Moon*. Daily Galaxy, https://dailygalaxy.com/2025/02/nasas-artemis-gateway-lunar-space-station/?utm_source=chatgpt.com, доступан 1. 5. 2025.
6. Bartels, M., Wall, M. (2022). *Laika the space dog: First living creature in orbit*, <https://www.space.com/laika-space-dog>, доступан 7. 6. 2025.
7. Clemente, R. (2024). *Skylab 4: 50 years since the first 'mutiny' aboard a spacecraft*, El Pais, <https://english.elpais.com/science-tech/2024-01-15/skylab-4-50-years-since-the-first-mutiny-aboard-a-spacecraft.html>, доступан 30. 4. 2025.
8. *Cooper Maneuvers to a Bullseye Landing with Manual Control as Automatic Fails; 'I'm in Fine Shape', He Says After 22 Orbits; Dramatic Return Astronaut Was Aloft Over 34 Hours, Aided by Glenn by Richard Witkin Special to The New York Times Cooper Steers to Bullseye Landing by Manual Control as Automatic System Fails. Astronaut Makes Dramatic Return Aloft More Than 24 Hours on 22-Orbit Trip--Aided by Glenn on Re-entry*, The New York Times, <https://www.nytimes.com/1963/05/17/archives/cooper-maneuvers-to-a-bullseye-landing-with-manual-control-as.html>, доступан 30. 4. 2025.
9. *Dan kada je počela svemirska era za čovečanstvo: Let od 108 minuta Jurija Gagarina*, Nedeljnik, <https://www.nedeljnik.rs/dan-kada-je-pocela-svemirska-era-za-covecanstvo-let-od-108-minuta-jurija-gagarina/>, доступан 27. 4. 2025.
10. Dimovski, D., Popović, I., Randelović, D. (2015). Projektovana životna sredina kao način prevencije kriminaliteta, *Pravna riječ*, 12(44): 423–440.
11. Parkinson, Dž., BBC (Prevela i priredila N. Bogetić), *Svemir i zemaljski zakoni: Kome Mjesec zapravo pripada?*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/svijet/globus/20465/svemir-i-zemaljski-zakoni-kome-mjesec-zapravo-pripada>, доступан 5. 5. 2025.
12. Hill Zafren, D. (1972). *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects: Analysis and Background Data*, U.S. Government Printing Office, Michigan, стр. 23–47.

13. *H.R.2262 – U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act*, 114th Congress (2015–2016), <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>, доступан 5. 5. 2025.
14. International Space Station, <https://www.nasa.gov/international-space-station/>, доступан 6. 6. 2025.
15. *International Space Station legal framework*, The European Space Agency, https://www.esa.int/Science_Exploration/Human_and_Robotic_Exploration/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework, доступан 2. 5. 2025.
16. *Kennedy J. F. (JFK) Moon Speech Transcript: “We Choose to Go to the Moon”*, Rev, <https://www.rev.com/transcripts/john-f-kennedy-jfk-moon-speech-transcript-we-choose-to-go-to-the-moon>, доступан 28. 4. 2025.
17. NASA (2019). *July 20, 1969: One Giant Leap For Mankind*, July 20, 2019, <https://www.nasa.gov/history/july-20-1969-one-giant-leap-for-mankind/>, доступан 28. 4. 2025.
18. Khatri, A. (2025). *Moon Mysteries*, Publifye AS, стр. 35–36.
19. *Loi du 20 juillet 2017 sur l'exploration et l'utilisation des ressources de l'espace*, <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2017/07/20/a674/jo>, доступан 5. 5. 2025.
20. Li, A., *Jun 1 A Chronology of Space Tourists (as of June 1st, 2025)*, <https://alexsl.com/thespacebar/spacetouristslist>, доступан 2. 5. 2025.
21. Lyall, F., Larsen, P. (2018). *Space Law – A Treatise*, Routledge, London, стр. 113–130.
22. *Mask ne odustaje: Prva misija na Mars sledeće godine*, BBC NEWS na srpskom, <https://www.bbc.com/serbian/articles/cedlzpqp9jjo/lat>, доступан 2.6. 2025.
23. McClain, A. C., *NASA Astronaut and U.S. Army Colonel*, <https://www.nasa.gov/people/anne-c-mcclain/>, доступан 1. 5. 2025.
24. Mesarec, L. (2021). *The Big Bang Theory*, Proceedings of 6th Socratic Lectures.
25. *Our Story*, <https://www.spacecriminology.net/about>, доступан 28. 4. 2025.

26. Petrović, V. (2023) Међупосматрачка поузданост инструмента за процену ризика од рецидивизма код високоризичних осуђених, *Безбедност* 65(3): 65–81. DOI: 10.5937/bezbednost2303046P.
27. *Sateliti 'svakodnevno' padaju oko nas*, Al Jazeera, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2018/4/7/sateliti-svakodnevno-padaju-ok-nas>, доступан 4. 5. 2025.
28. *Sputnik 1*, NASA Space Science Data Coordinated Archive NSSDCA/ COSPAR ID: 1957-001B, <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/nmc/spacecraft/display.action?id=1957-001B>, доступан 27. 4. 2025.
29. Stanković, N. (2024). Злочини над особљем мировних мисија током њиховог развоја, *Безбедност*, 66(1): 135–158. DOI: 10.5937/bezbednost2401135S
30. Street, F., *First space tourist Dennis Tito: 'It was the greatest moment of my life'*, CNN <https://edition.cnn.com/travel/article/space-tourism-20-year-anniversary-scn/index.html>, доступан 2. 5. 2025.
31. *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*, United Nations Office for Outer Space Affairs, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>, доступан 29. 4. 2025.
32. United Nations Office for Outer Space Affairs, <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/index.html>, доступан 29. 4. 2025.
33. Zdanowicz, C. (2020). *NASA astronaut's estranged wife charged with lying about claim that spouse improperly accessed account from space*, CNN, <https://edition.cnn.com/2020/04/08/us/nasa-astronaut-anne-mcclain-estranged-wife-charged-trnd/index.html>, доступан 1. 5. 2025.
34. *What Was The First Crime In Space? The Stories Of Space Criminals*, Orbital Today, <https://orbitaltoday.com/2025/01/23/what-was-the-first-crime-in-space-the-stories-of-space-criminals/>, доступан 29. 4. 2025.

Space Criminology – a Utopian Phenomenon or an Absurd Reality

Abstract: *At the beginning of the paper, the author gives an account of the most significant activities regarding the conquest of space by the United States of America and the former Soviet Union. After that, special attention is paid to the issue of conceptual determination of the so-called space criminology as opposed to another concept with a similar name - defensible space criminology in order to avoid confusion. In the next part of the paper, the author gives a list of illegal behaviours committed in space to illustrate the need to solve legal gaps, which is an introduction to the part of the paper focusing on possible locations of criminal acts in space and the question of jurisdiction. In this part of the paper, the author presents the potential places of execution of criminal acts in space and offers possible solutions in terms of jurisdiction. The next part of the paper refers to a number of disputed situations in space. In conclusion, the author points out that currently space criminology is a utopia, but that it can quickly become a reality.*

Keywords: *space criminology, criminal acts, issues of jurisdiction, disputed situations*